

PÄÄKIRJOITUS

Pohjoismainen tiedejulkaiseminen murroksessa – tutkittavaa ja kehitettävää monesta näkökulmasta

Mikael Laakso

Hanken

mikael.laakso@hanken.fi

<https://orcid.org/0000-0003-3951-7990>

Asiasanat: pääkirjoitukset, tiedelehdet

Elämme mielenkiintoisia ja ratkaisevia aikoja mitä tulee pohjoismaisen tiedejulkaisemisen tulevaisuuteen liittyen. Suomen osalta tiedämme, että muun muassa avoin julkaiseminen ja sen yhteensovittaminen valtionavustussmalliin on aiheuttanut haasteita niin lehdille kuin myös rahoittajille, mutta tämä on vain yksi tunnistettu ongelma ja ulottuvuus. Olen tämän vuoden aikana viettänyt aikaa tutkimusprojektin parissa, jossa tarkastelun kohteena on ollut pohjoismaiset tiedelehdet ihmis- ja yhteiskuntatieteissä, tehden sekä bibliometristä kartoitusta että verkkokyselyä tiedelehtien editoreille. Artikkelini on lisensoitu Creative Commons Nimeä-EiKaupallinen-JaaSamoin 4.0 Kansainvälinen -lisenssillä

Pysyvä osoite: <https://doi.org/10.23978/inf.109294>

Tässä tekstissä nostan esiin kolme keskeistä havaintoa, joilla on mielestäni laaja-alaisia vaikutuksia Pohjoismaissa toimiville tiedelehdille.

Ensimmäinen asia joka yllätti aivan hankkeen alkumetreillä oli yhtenäisten tietojen puute. Mistä Pohjoismaissa julkaisevien lehtien perustietoja voisi saada nopeasti ja kattavasti? Kansainvälisten lehtien osalta tämä ei olisi ongelma, koska moni kaupallinen taho ylläpitää lehdistä ajantasaisia tietoja hyvin yksityiskohtaisella tasolla. Suomessa ja Pohjoismaissa toimivien lehtien osalta tämä ongelma olisi ratkaistavissa, mutta ei ole olemassa yksittäistä tahoja jonka pöydälle tällaisten tietojen ylläpito kuuluisi. Ei ole olemassa palvelua mihin olisi kerätty esim. Suomessa julkaistavat vertaisarvioidut tiedelehdet, niiden sisällysluettelotiedot artikkeleiden metatiedoilla, ja keskeisiä asioita kuten esim. milloin julkaiseminen on alkanut tai millä kielillä lehti julkaisee. Julkaisufoorumin hakupalvelu ja Journal.fi-sivusto ovat molemmat lupaavia askeleita oikeaan suuntaan, mutta perillä ei olla tietopohjan kanssa vielä. Sama ongelma pätee myös muissa Pohjoismaissa, tämä ei ole vain Suomen ongelma – jonkinlaisen kokonaiskuvan piirtämiseksi tarvitaan kourallinen kansallisia ja kansainvälisiä tietolähteitä joita yhdistämällä ja käyttäen satoja tunteja puutteellisten tietojen keräämiseen manuaalisesti jonkinlainen kokonaiskuva alkaisi hahmottumaan.

Muutama vuosi sitten pyöri ”Nordic List” -hanke, jossa jonkin verran pohjatyötä on jo tehty (Gåsemeyr 2019; nordiclist.org n.d.), mutta dataa pitäisi laajentaa, rikastaa ja luoda käyttöliittymä, joka tekisi lehtien sisällön metatietojen selailun ja kokoamisen mahdolliseksi. Jos tätä tilannetta vertaa esim. yliopistojen julkaisutietojen korkeaan tarkkuuteen, ajantasaisuuteen ja laajuuteen niin tilanne on täysin eri. Näin, vaikka tietoaaineisto on siinä ympäristössä lähtökohtaisesti pirstaleisempaa, koska tietoihin pitää rekisteröidä kaikki organisaation affiliaatiolla tehdyt tutkimusjulkaisut riippumatta siitä missä maailman lehdessä julkaisu on ilmestynyt. Tässä yhtenä selittävänä tekijänä on priorisointi ja resursointi – yliopistoissa on ihmisiä palkattu ylläpitämään korkealaatuista julkaisutietodataa, koska se muodostaa keskeisen osan yliopistojen rahoitusmalliin käytettävästä tietopohjasta. On hyvä että tämä data on olemassa ja tarjotaan saataville uuden tiedejatutkimus.fi-palvelun kautta, mutta siitä ei ole apua mikäli haluaisi tunnistaa ja tutkia Suomessa toimivia tiedelehtiä. Tapoja koota lehtien yksityiskohtaisia ja linkitettyjä tietoja erilaisiin palveluihin ja tietokantoihin olisi hyötyä sekä tutkimukselle että käytännön tasolla nostamalla näiden lehtien näkyvyyttä ja profiilia – jos asian olemassaolosta ei tiedä sitä ei myöskään todennäköisesti osaa etsiä saatikka arvostaa.

Toinen yllättävä asia oli nähdä miten pohjoismaiset lehdet ihmis- ja yhteiskuntatieteissä asettuvat skaalalle kansallinen–globaali, ja varsinkin

millä tavoin moni lehti painottaa toimintansa nimenomaan pohjoismaiselle kentälle. Merkittävä osa lehdistä julkaisee monikielisesti skandinaavisilla kielillä + englanti – asetelma, joka usein myös edellyttää että toimituskunnassa on edustajia pohjoismaisella spektrillä. Tietoja kerätessä näin kuitenkin usean esimerkin siitä, miten kasvava ja menestynyt pohjoismainen lehti on ajan myötä siirtynyt ison kansainvälisen kustantajan julkaistavaksi, jolloin muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta monikielisyys oli tippunut pois ja jäljelle on jäänyt vain englanti.

Kielen lisäksi tällaiset lehdet olivat usein laajentaneet fokustaan nimenvaihdoksella ja ovat harvemmin avoimesti julkaisevia, vaikka valtaosa pohjoismaisista lehdistä on avoimia. Kun tämä tapahtuu yhdelle tai muutamalle lehdelle, kaavaa ei välttämättä huomaa, eivätkä seuraukset olisi merkittäviä, mutta tässä vaiheessa kyseessä on kuitenkin selkeä trendi. Olisi mielenkiintoista ymmärtää tarkemmin miksi näin tapahtuu, puhtaasti kaupalliset intressit ovat harvemmin tutkijoiden prioriteettina kun suurin rahallinen hyötyjä on kustantaja. Tällainen tieto voisi tukea uudenlaisten palveluiden ja rahoitusmallien luontia, varmistaen että avoimesti julkaisevia lehtiä on myös jatkossa, ja jotka mahdollistavat viestinnän pohjoismaisilla kielillä. Tämä tukisi myös monikielistä tiedeviestintää korostavaa Helsinki-aloitteen vetoamista (helsinki-initiative.org n.d.).

Kolmas ja viimeinen asia, jonka mittasuhteet oivalsin vasta kunnolla tämän hankkeen tiedonkeruun yhteydessä oli se, että pohjoismaiset lehdet ihmis- ja yhteiskuntatieteissä ovat suurimmaksi osaksi ei-kaupallisia ja toimivat pitkälti vapaaehtoisvoimin. Vaikka vapaaehtoistyövoiman käyttö tekee lehden tekemisen mahdolliseksi, kun se muuten jäisi suoran rahoituksen puutteen takia tekemättä, se tekee lehdistä haavoittuvaisia jos ja kun paljon aikaa uhranneet editorit siirtyvät pois lehden palveluksesta, eikä ole millään tavalla varmaa että tilalle löytyy yhtä sitoutuneita henkilöitä. Tästä aiheesta tiedämme myös hyvin vähän laajemmalla linssillä: yksittäisten lehtien tarinoita ja analyysejä on, mutta kokonaisvaltaisempi kuva puuttuu. Vapaaehtoisvoimin toimivilla lehdillä on usein niukka suora rahoitus ja pienillä summilla saisi toimintaan merkittävää muutosta aikaiseksi: ”hyötykerroin” käytetylle eurolle olisi aivan toista kuin mitä vastaavien eurojen käyttöä voittoa tavoittelevan kansainvälisen kustantajan tuotteista ja palveluista joutuisi maksamaan. Tätä olisikin mielekästä tutkia lähemmin, miten erilaiset rahoitustasot ja -mallit voisivat vaikuttaa tällaisten lehtien toimintaan – siitäkään ei tiedetä paljoa varmuudella.

Nämä kolme asiaa liittyvät vahvasti toisiinsa, kun pohditaan toivottavaa kehityssuuntaa pohjoismaisille tiedelehdille. Tarvitaan keskittämistä – enemmän yhteisiä alustoja ja portaaleja, kuten esim. Journal.fi joka tarjoaa modernit

ja hyvin ylläpidetyt tekniset ratkaisut myös pienille toimijoille. Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa moni yliopisto pyörittää vastaavia keskitettyjä alustoja tiedelehdille. Suomessa vastaavaa kehitystä ei ole havaittavissa, mutta olisi tärkeä sitouttaa myös yliopistot tukemaan lehtiä organisatorisella tasolla, eikä jättää ainoaksi epäsuoraksi kontaktipisteeksi tutkijoita. Myös rahoitusmekanismien pitää olla linjassa avoimen julkaisemisen edellytysten kanssa, mutta toistaiseksi Suomessa tämä on jämähtänyt paperipohjaisen julkaisemisen maailmaan. Tämän tekstin kautta nostetut kolme havaintoa osoittavat, että Internetin tuoma mullistus tiedejulkaisemiseen on vielä kesken, ja kaikkia hyötyjä koneluettavasta tiedosta ei vielä ole otettu käyttöön. Nykyinen julkaisuja vain rajallisesti kuvaava tietoympäristö piilottaa alleen monenlaisia ilmiöitä ja ajan myötä tapahtuneita muutoksia. Lehtien tekniset ja rahalliset edellytykset toiminnan pyörittämiseen ovat jossain määrin vanhan ja uuden maailman välissä, jonka pitkittyneessä siirtymässä on niukasti hyviä puolia.

Mikael Laakso

Espoossa 7. kesäkuuta 2021

Lähteet

- Gåsemyr, K. (2019). The Nordic List – Nordic collaboration for developing a common Nordic publication channel list. Spring 2019 euroCRIS Membership Meeting (CSC, Espoo-Helsinki, Finland, May 27-29, 2019). <http://hdl.handle.net/11366/983>
- helsinki-initiative.org (n.d.) Helsinki Initiative on Multilingualism in Scholarly Communication. <https://www.helsinki-initiative.org/>
- nordiclist.org (n.d.) The Nordic List. <https://nordiclist.org/>